

KELET-EURÓPAI NÉZŐ

Ha listát készítenénk azokról a kérdésekről, amelyek az utóbbi években több alkalommal irodalmi publicisztikánk érdeklődésének úgymond „homlokterébe” kerültek, a népi hagyományok új divatja, kultusza vagy ápolása — kinek hogyan tesszik — bizonyára ott lenne a lista elején. Ortutay Gyula *A népművészet magyarországi reneszánsza* címen tartott előadást idén nyáron a III. Anyanyelvi Konferencián. Úgy gondoljuk, nem szükséges külön indokolni, miért mutatunk be ezúttal rovatunkban néhány néprajzi kiadványt.

Közismert tény az is, hogy a Kelet-Európában nemegyszer igen széles fölületen érintkező népek parasztságának szellemi és anyagi kultúráját is gazdag kapcsolat-hálózat fűzte egymáshoz. Kis összeállításunkban — néhány mozaik segítségével — azonban inkább a párhuzamokból szeretnénk valamit érzékeltetni. Hogy a népi és nemzeti kultúra viszonya nemcsak bennünket foglalkoztat, hanem a szomszédos szocialista országok tudósait és művelődési szakembereit is. Hogy nemcsak nálunk számottevő az érdeklődés a népi kultúra iránt, hanem a környező országokban is. Néhol nincs is újrafelfedezésre szükség, erről könnyen meggyőződhetünk, ha végighallgatjuk egyszer a belgrádi, pozsonyi vagy bukaresti rádió műsorát, ha megnézzük a lemezboltok kirakatát vagy a megjelenő könyvek listáját.

Honi eszmecseréinkhez és dilemmáinkhoz ezen a területen is sok hasznos fogódzót nyújthat a szomszédsági tapasztalatok megismerése. Erre szeretnénk szemlénkkel fölhívni a figyelmet.

A népi és a nemzeti kultúra kérdései

Ezen a címen jelent meg a II. Nemzetközi Szláv Néprajzi Konferencia anyaga a lengyel házigazdák kiadásában (Warszawa—Poznań, 1976. PWN). Mi az, ami a szakemberek szűkebb körén is számot tarthat az érdeklődésre ebből a tanulmánykötetből? Nem hiszem, hogy hosszas magyarázkodásra szükség volna, a tanácskozási tematikájának rövid vázolója önmagában is megérteti, miért érdemel figyelmet az európai szocialista országok huszonegy tudósának referátumát tartalmazó könyv. A tanácskozás fő témáját a népi és a nemzeti kultúra múltbeli és jelenbeli viszonya képezte. Olyan kérdéskör, amelynek számos vonatkozása heves szakmai és publicisztikai viták tárgya az utóbbi években Magyarországon, elfogult ítéletek, érzelmektől-indulatoktól fűtött megjegyzések kíséretében. S a vitatkozók érvkészlete rendszerint kizárólag magyarországi példatárral operál, legfőnnebb ha a Nyugat-Európából, Amerikából felénkáramló folklórdivatra történik utalás.

Míntha a népi kultúra, a nép, a népművészet ápolásának, alkotó továbbfejlesztésének lehetőségei, az elméleti alapfogalmak tisztázása és a gyakorlati teendők valami sajátos magyar problémát jelentené, mintha nem éppen a hozzánk legközelebb levő országokban vetődnének föl hasonló módon ezek a kérdések. Közhelyszámba megy a kelet-közép-európai népek közös múltjának emlegetése, a pár-

huzamos fejlődés hangsúlyozása, mai kulturális jelenségek mérlegelésénél azonban csak kivételesen ritkán élünk az összevetés, a mostani párhuzamok nyújtotta tapasztalatok lehetőségével.

A népi kultúra és a nemzeti kultúra közötti viszonyt tekintve még különösebbnek tetszik a párhuzamok figyelmen kívül hagyása, hiszen a kelet-közép-európai kultúrák fejlődésének jellegzetes sajátosságaként szokták említeni, hogy a modern nemzeti kultúra kialakításában nagyobb volt a nép (a parasztság) szerepe, mint Nyugat-Európában, hogy a felvilágosodás és a romantika idején a nemzeti kultúra létrehozásán munkálkodó értelmiségiek még gazdag, élő folklórral találkozhattak. Néhány illusztráció a szóban forgó kötetben szereplő tanulmányokból. *Ján Podolák* szlovák kutató így fogalmaz: „A nyelven kívül főként a népi kultúra hordozta azon etnikai különállóság jegyeit, ami megkülönböztette a szlovákokat a többi közép-európai néptől.” A macedón *Blazse Risztovszki* referátumában olvashatjuk: „A nyelv és a folklór döntő szerepet játszott a macedón nép kialakulásában.” A legkisebb szláv nép, az NDK-ban élő szorbok két tudósa, *Pawol Nedo* és *Pawol Nowotny* azt írja tanulmányában: „A népi kultúra ezért fontos etnikai funkciót töltött be; körülményeink között a nyelv mellett a népi kultúra különítette el az etnoszt.” Természetesen a társadalmi-politikai és gazdasági viszonyok függvényében eltérő szerepet játszott a népi kultúra az egyes népek életében, a fejlődés egymást követő szakaszaiban.

„Szláv” konferencián hangzottak el eredetileg ezek a referátumok, mégsem csak szláv országok tudósai kaptak szót, figyelembe vették a szervezők, hogy térségünkben a szláv népek más népekkel élnek együtt. Pozitív tényként jegyezhetjük föl ezért, hogy a Német Demokratikus Köztársaság és hazánk etnográfusai is kaptak meghívót a tanácskozásra. Ahogy az irodalomtörténet, úgy a néprajztudomány számára is érvényes, hogy az évszázadok óta együtt és egymás mellett élő népek kultúrájában nemcsak a nyelvi rokonság, hanem a hasonló társadalmi körülmények, a szomszédság is eredményezhet sokoldalú kölcsönhatásokat és párhuzamos vonásokat.

A jelzett fő témát — kissé egyszerűsítve — két megközelítésben vizsgálták a konferencia résztvevői. Az első csoportba sorolhatjuk azokat a referátumokat, melyek szerzői a népi és a nemzeti kultúrával kapcsolatos fogalmak tisztázására vállalkoztak. Szívesen olvasnánk ezeknek a dolgozatoknak egyikét-másikat magyar nyelven is, és nemcsak néprajzi szakfolyóiratban, hiszen nálunk például az etnikai közösségekkel kapcsolatos fogalmak használata némelykor jelentős mértékben eltér az egyes tudományágakban, sőt nemegyszer ugyanannak a szaknak a művelői között is, nem szólva a publicisztikáról, a tömegtájékoztatásról. A szomszédos országok néprajzkutatóinak tanulmányait olvasva érzékelhetjük, mekkora a lemaradásunk társadalomtudományainkban az etnikai problémák kutatásában. Mind az egyes etnikai csoportok történeti változatai, kialakulási folyamata, mind jelenleg előforduló formái és típusai gazdag vizsgálati terepet kínálnak, akár idehaza, akár szűkebb környezetünkben. A Lengyelországban kiadott tanulmánykötetben az általános elméleti kérdéseket tekintve különösen érdekes és gondolatgazdag a lengyel *Józef Burszta* (Népi kultúra — nemzeti kultúra. A kérdéskör vázlata), valamint az *Etnosz és néprajz* című kötete (1976) alapján Magyarországon is ismert szovjet *Julian V. Bromlej* (A kultúra, mint a néprajzi kutatás tárgya) tanulmánya.

A kötetben nagyobb terjedelmet foglalnak el azok a dolgozatok, amelyek a problémakör „gyakorlati” vonatkozásait, történetét, jelenét, konkrét folyamatait kísérelték meg bemutatni. Tudománytörténeti és elméleti-módszertani kérdésekkel foglalkozott többek között a szlovén *Slavko Kremenšek*, a bolgár *Kriszto Vakarelszki* és *Veszelin Hadzsiniokolov*, valamint *Zsigmond Gábor*. Több szerző (a szlovák *Ján Podolák*, a cseh *Richard Jeřábek*, a macedón *Blazse Risztovszki*, a bolgár *Sztojan Gencsev* és *Tatjana A. Koleva* és *Kósa László* például) történeti visszapillantásban tette mérlegre, mit jelentett nemzeti kultúrája számára a népi kultúra. Egymás után olvasva e tanulmányokat, az analóg jelenségek rögződnek mindenekelőtt, például a Kelet-Európán is végigvonuló divat, a népköltészet fölfedezésének útja és a népi

kultúra a nyugatihoz képest más minőségű fölhasználása a nemzetévtől ideológiájában. Bizonyos fokig eltérő intenzitású és terjedelmű folyamatok helyenként; irányuk, funkciójuk azonban megegyezik mindenütt a német nyelvterülettel keletre.

Néhány tanulmány azért különösen érdekesítő, mert mai társadalmi-gazdasági és tudati viszonyok etnikai vetületét vizsgálja. Így olvashatunk például a szovjet-unióbeli vegyesházasságok etnikai következményeiről (*Olga A. Ganckaja és Ludmila N. Terentyeva* statisztikai adatokkal illusztrált dolgozata), vagy a „legújabb” jugoszláviai nemzetről, a különálló népcsoportnak számító boszniai muzulmánokról (*Mirko Barjaktarović*).

A köznélekedés gyakran a múlt rekvizitumait vizsgáló tudósként képzelel el a néprajzost. Épp a népi kultúrának és a nemzeti kultúrának sajátos kelet-európai kapcsolatát szem előtt tartva, az etnikai problémák tárgyilagos és objektív föltárása iránt megnövekedett érdeklődés korában, amikor a világkultúra jelenlegi homogenizáló-uniformizáló tényezőivel szemben föllép az önálló arculat megőrzésének igénye — kisebb és nagyobb etnikai csoportoknál is —, egyre nagyobb feladat vár a jelen felé forduló etnográfusra, aki a múlt tanulságait ismerve, elfogultságoktól mentesen, nem zavartatva magát mítoszoktól és ellenmítoszoktól, lát hozzá az etnikai sajátosságok föltérképezéséhez. Amiképpen — ahogy láthatjuk a II. Nemzetközi Szláv Néprajzi Konferencia anyagát lapozgatva — szomszédaink is teszik, szűkebb és tágabb környezetükben.

KISS GY. CSABA

Múló divat a folklór?

J. BURSZTA: NÉPI KULTÚRA — NEMZETI KULTÚRA

Józef Burszta, a lengyel néprajzi társaság elnöke, poznani egyetemi tanár, 1975. évi Herder-díjas nemrég *Kultura ludowa — kultura narodowa* (Népi kultúra — nemzeti kultúra) címmel írt könyvet, amelyben a népi és a nemzeti műveltség érintkezése és egymásra hatása által fölvetődött gondokkal néz szembe. Közismert a magyar—lengyel történeti fejlődés hasonlósága, mégis meglepő, hogy a népi kultúra kérdéskörében mennyi a hasonló probléma. Ugyanis, ha valamiben ma eltérő a két ország társadalmi szerkezete, az elsősorban a parasztság helyzetéből, tulajdonviszonyainak különböző voltából adódik. A lengyel példa azt mutatja, hogy a népi kultúra abban a kelet-európai országban is erősen átalakul, ahol a kis- és középparaszti gazdálkodás ma virágzik.

Ez a 350 oldalas mű, amely a szerző különböző időszakokban keletkezett cikkeit, tanulmányait és dolgozatait a címben megjelölt központi gondolat köré rendezve tartalmazza, nemcsak a jelen kérdéseit tárgyalja, hanem alapvető elvi vázlatra támaszkodva, történeti nézőpontból bontja ki mondanivalóját.

A bevezető kultúrtörténeti vázlat a lengyel népi és hivatásos kultúra rokonságának szemszögéből nézve fölöleli a két különböző műveltség ágainak történetét a törzsi társadalomtól a paraszti kultúra különválásán keresztül a faluközösségek bomlásáig és a jelen helyzet kialakulásáig.

A 19. században a nemzetévtől igénye a többi kelet-európai országhoz hasonlóan Lengyelországban is a nép, a paraszti kultúra felé fordítja a figyelmet. Kiala-